

lunan *Tabakât-ı Ekberî*'nin (Storey, I/1, s. 434) 1870'te Leknev'de taş baskısı yapılmış, bu baskı 1875'te tekrarlanmıştır. Daha sonra B. De eseri İngilizce tercümesiyle birlikte neşretmiştir (*The Tabakât-i Akbarî for A History of India from the Early Muslim Invasions to the Thirty-Sixth Year of the Reign of Akbar*), I-III, Kalküta 1913-1936). H. M. Elliot ve J. Dowson eserin bazı bölümlerini İngilizce'ye (bk. bibl.), Ahmed Abdülkâdir eş-Şâzelî tamamını *el-Müslimûn fi'l-Hind mine'l-fethi'l-'Arabî ile'l-isti'mârî'l-Briţânî* adıyla Arapça'ya (I-III, Kahire 1995) çevirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkâdir el-Bedâûnî, *Muntakhabu-t-tawârikh* (trc. W. H. Love), Delhi 1986, II, 411-412; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 220-222; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtir*, V, 432; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 433-435; H. M. Elliot, *Bibliographical Index to the Historians of Muhammedan India*, Delhi 1976, I, 178-185, 186-203 (*Tabakât-ı Ekberî* den seçilen bazı kısımların İngilizce çevirisi), 204; K. A. Nizami, *On History and Historians of Medieval India*, New Delhi 1983, s. 239-240; I. H. Quras-hî, "Historiography", *A History of Muslim Philosophy* (ed. M. M. Sharif), Karachi 1983, II, 1204; M. Gholam Rasul, *The Origin and Development of Muslim Historiography*, Dakka 1984, s. 103-105; *The History of India* (ed. H. M. Elliot - J. Dowson), Delhi 1990, II, 432; V, 177-186, 187-476 (*Tabakât-ı Ekberî* den seçilen bazı kısımların İngilizce çevirisi), 533; VI, 130; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 362; E. Berthels, "Nizâm al-Din Aḥmad al-Harawî", *El²* (Ing.), VIII, 67-68.

CASİM AVCI

NİZÂMEDDİN AHMED SÜHEYLÎ

(bk. SÜHEYLÎ, Nizâmeddin Ahmed).

NİZÂMEDDİN el-BİRCENDÎ

(bk. BİRCENDÎ).

NİZÂMEDDİN EVLİYÂ

(نظام الدين أولياء)

Nizâmüddin Mahbûb-i İlâhî Muhammed
b. Seyyid Ahmed
b. Alî Bedâûnî Buhârî Dihlî
(ö. 725/1325)

Hindistan'da Çiştîyye tarikatının
önde gelen şeyhlerinden.

Bedâûn şehrinde doğdu. Doğum yılı hakkında farklı tarihler (634/1236, 636/1238, 640/1242) verilmektedir. Moğol istilâsı esnasında Buhara'dan Hindistan'a göç eden

bir seyyid ailesine mensuptur. Mahbûb-i İlâhî, Sultânü'l-meşâyih unvanlarıyla tanınır. Nizâmeddin, Bedâûn'da bir süre kadılık görevinde bulunan babası Seyyid Ahmed'i beş yaşında iken kaybetti. Annesi Bîbî Zeliha'nın teşvikiyle Şeyh Mukrî adlı hocasından Kur'an, Mevlânâ Alâeddin Usûlî'den fıkıh dersleri aldı. On altı yaşında iken ilim tahsili için annesi ve kardeşleriyle birlikte Delhi'ye gitti. Tahsili sırasında girdiği tartışmalardaki üstün başarısından dolayı "bahhâs" ve "mahfil-şiken" diye meşhur oldu. Hocalarından Necîbüddin Mutevekkil, dönemin en büyük Çiştî şeyhi Ferîdüddin Mes'ûd Genc-i Şeker'in kardeşi ve halifesiydi. Nizâmeddin Evliyâ, 655'te (1257) Delhi'den ayrılıp Ferîdüddin Mes'ûd'a intisap etmek amacıyla Ecûdehen'e (Pakpattan) gitti. Bir yıl kadar şeyhin yanında kaldıktan sonra Delhi'ye dönüp ilim tahsilini sürdürdü. Ardından iki defa daha Ecûdehen'e gidip şeyhini ziyaret eden Nizâmeddin 664'te (1265-66) halife tayin edildi. Aynı yıl şeyhinin ölümünden sonra Delhi'nin Gıyâspûr mevkiinde açtığı dergâhta irşad faaliyetine başladı. Yetiştirdiği 700 halifeyle Çiştîyye'nin Hindistan'ın en yaygın tarikatı haline gelmesinde büyük rol oynayan Nizâmeddin Evliyâ 18 Rebîülâhîr 725'te (3 Nisan 1325) Gıyâspûr'da vefat etti. Sultan Muhammed b. Tuğluk tarafından inşa edilen türbesi Hindistan'ın en önemli ziyaretgâhlarındandır.

Nizâmeddin Evliyâ'nın tarikat silsilesi Ferîdüddin Mes'ûd, Kutbüddin Bahtiyâr Kâkî vasıtasıyla Çiştîyye tarikatının piri Münüddin Çiştî'ye ulaşır. Tarikatın Nizâmiyye kolunun piri olarak kabul edilen Nizâmeddin Evliyâ'nın en tanınmış müridi Çırâğ-ı Dehlî'dir. Fars edebiyatının önemli şairlerinden Emîr Hüsrev-i Dihlevî, *Târîh-i Firâz Şâhî* müellifi tarihçi Berenî, sohbetlerini derleyen Hasan Dihlevî, Burhâned-dîn-i Garîb ve Kutbüddin Münevver onun diğer tanınmış müridleri arasında zikredilebilir.

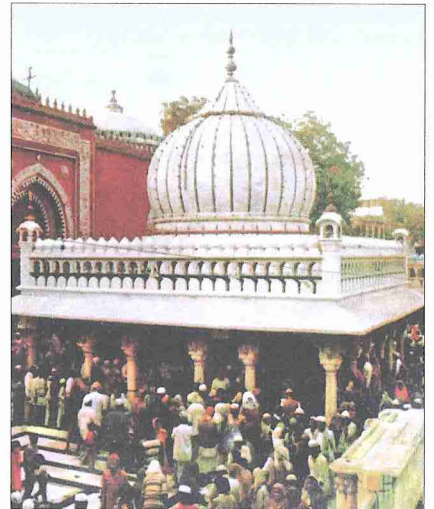
Hayatı boyunca iktidar ve güç sahiplerinden uzak durmaya özen gösteren Nizâmeddin Evliyâ kendisiyle görüşme talebinde bulunan sultanlara iltifat etmemiştir. Onun ısrarla ziyaretine gelmek isteyen Delhi Sultânı Alâeddin Halacî'ye evinin iki kapısı olduğunu, geldiği takdirde o bir kapıdan girerken kendisinin diğer kapıdan çıkıp gideceğini bildirmiştir. Siyasî meselelerle ilgilenmediği gibi halife ve müridlerine de aynı yolu izlemelerini tavsiye etmiştir. Delhi müslümanlarının çoğunun tasavvufa ve ibadete yönelmesinde Nizâmeddin Evliyâ'nın büyük etkisi olduğu,

onun zamanında Delhi'de şarap içme, kumar oynama ve tefeciliğin kalmadığı, hal-kin yalan söylemediği kaydedilmektedir.

Tasavvufun gayesinin kalplere ve gönüllere huzur ve mutluluk vermek olduğunu söyleyen Nizâmeddin Evliyâ insanlığa hizmetin bir ibadet sayıldığı hususuna yaptığı vurgu ile dikkat çekmiştir. Onun zamanında da Çiştî dergâhları kimsesizler, yoksullar ve yolcular için sığınak hizmeti görmüş, şeyhe gelen büyük hediyeler dergâhlarda ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır. Nizâmeddin Evliyâ'ya göre bir derviş için gerekli olan üç şey aşk, akıl ve ilimdir. Aşk varlığın sebebi, akıl "hikmet" anlamında varlığın amacı, ilim ise bunların idrakidir. Nizâmeddin Evliyâ semâi vasıta olarak kabul eder ve zaman zaman müridleriyle birlikte mûsiki dinlerdi. Kaynaklarda pek çok kerameti anlatılmakla birlikte onun asıl kerametinin hayatını insanlığa vakfetmesi olduğu özellikle vurgulanır. Hakkındaki anekdotlar aynı zamanda pratik zekâsına işaret etmektedir. Bunlardan birine göre olağan üstü yeteneklere sahip bir Hindu yogi bu hale nefsinin isteklerine karşı durmakla ulaştığını söyleyince şeyh ona nefsinin İslâm'ı kabul edip etmediğini sormuş, yogi "hayır" deyince bu defa neden nefsinin bu arzusuna muhalefet etmediğini sormuş, bunun üzerine Hindu İslâm'ı kabul etmiştir.

Nizâmeddin Evliyâ dinî ilimlerdeki derinliğine rağmen yazılı bir eser bırakmamıştır. Kendisinden günümüze bir hutbe-

Nizâmeddin Evliyâ'nın Yeni Delhi'deki türbesi

sinin intikal ettiği, bu hutbenin zaman zaman Hindistan camilerinde okunduğu belirtilmektedir. Şeyhin sohbetleri *Fevâ'idü'l-fu'âd* başlığı ile Hasan Dihlevî tarafından bir araya getirilmiştir (Leknev 1302/1885). Eser Urduca'ya (trc. Muhammed Latîf Mâlik, Lahore 1966) ve İngilizce'ye (trc. B. B. Lawrence, *Morals for the Heart*, New York 1992) tercüme edilmiştir. Ziyâü'l-Hasan Fârûkî, *Fevâ'idü'l-fu'âd*'dan bazı bölümleri İngilizce'ye tercüme edip 1980-1985 yılları arasında *Islam and the Modern Age* dergisinde yayımlamış, bu metinler daha sonra kitap haline getirilmiştir (*Fawa'id al-fu'ad: Spiritual and Literary Discourses of Shaikh Nizamuddin Awliya*, New Delhi 1996). Ali Candar'ın Nizâmeddin Evliyâ'nın sohbetlerinden derlediği *Dürr-i Nizâmî* adlı eserin yazma nüshası Haydarabad Sâlarceng Müzesi'ndedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Emîrhord, *Siyerü'l-evliyâ* (trc. İcâzülhak Kud-dûsî), Lahor 1992, s. 192-280; M. I. Borah, "Nizamuddin Aulia and His Relations with his Contemporary Sovereigns", *Proceedings of the Indian Historical Commission*, Delhi 1939, s. 649-660; A. Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, North Carolina 1975, s. 346-347; Abdülhüseyn Zerrînkûb, *Dübnâle-i Cüstücü der Taşavvufi İrân*, Tahran 1369 hş., s. 218-222; K. A. Nizami, *The Life and Times of Shaikh Nizam al-Din Awliya*, Delhi 1991; a.mlf., "Durar-i Nizami: A Unique but Less-known Malfuz of Shaikh Nizamuddin Auliya", *Dr. Ishtiaq Husain Qureshi Memorial Volume II* (ed. Hilal Ahmad Zubairi), Karachi 1994, s. 231-248; a.mlf., "Nizâm al-Din Awliya", *EP* (İng.), VIII, 68; a.mlf., "Çiştîyye", *DLA*, VIII, 344-345; M. Hafiz, "Hadrat Nizamuddin Auliya", *Encyclopaedic Survey of Islamic Culture* (ed. Mohamed Taher), New Delhi 1998, XIII, 182-190; a.mlf., "Hazrat Nizamuddin Aulia", *IC*, XXXIV (1960), s. 264-269; R. N. Das, "Shaikh Nizam-uddin Auliya", a.e., XLVIII (1974), s. 93-104; Mota-sim Azad, "Fawa'id u'l-fu'ad (Hasan-i 'Ala Sijzi)", a.e., LIII (1979), s. 1-13; B. B. Lawrence, "Honoring Women through Sexual Abstinence: Lessons from the Spiritual Practice of a Pre-Modern South Asian Sufi Master, Shaykh Nizam ad-din Awliya", *JTS*, XVIII (1994), s. 149-161.

AZMİ ÖZCAN

NİZÂMEDDİN HÂMÜŞ

(نظام الدين هاموش)

(ö. 853/1449 civarı)

Nakşibendî şeyhi.

Muhtemelen Semerkant'ta doğdu ve orada yetişti. Bahâeddin Nakşibend'in halifelerinden Alâeddin Attâr'ın mürididir. Sükût ve istiğrak hali galip olduğu için "Hâmûş" (suskun) lakabıyla tanınmıştır. Semerkant'ta yaşayan Nizâmeddin bir ara bu

şehre gelen Alâeddin Attâr ile görüşüp kendisine intisap etti. Seyrû sülûkünü onun yanında tamamladı. Şeyhinin vefatından sonra Semerkant'ta irşad faaliyetine başladı. Mâverâünnehir'in meşhur âlimlerinden Seyyid Şerîf el-Cürânî, Alâeddin Attâr'a intisap edince Attâr onun tasavvufî eğitimi için Nizâmeddin Hâmûş'u görevlendirdi. Nizâmeddin Hâmûş'un, şeyhlik iddiasında bulunduğu ve Cürânî'yi mürid edindiği söylenerek Attâr'a şikâyet edildiği, Çağaniyân tarafında bulunan Attâr'ın Semerkant'a haber gönderip Hâmûş'u huzuruna çağırdığı, Hâmûş'un Cürânî ile birlikte Çağaniyân'a gittiği, yapılan görüşmenin ardından söylentilerin dedikodudan ibaret olduğunun anlaşıldığı kaydedilmektedir.

Rivayete göre Nizâmeddin Hâmûş'un oğlu Semerkant'ta Uluğ Bey'in hareminden bir kadınla gönül ilişkisine girmiş, ancak olay duyulunca kaçmış, bunun üzerine Uluğ Bey Nizâmeddin Hâmûş'u huzuruna getirtip kendisini azarlamış, aralarında geçen konuşmalardan sonra onu serbest bırakmıştır. Diğer bir rivayete göre ise bazı kimseler Uluğ Bey'e Nizâmeddin Hâmûş'un halkı etkileyip kendisine bağladığını, halkın da ona çok itibar ettiğini, saltanata öze-

nip isyan etmesinden korkulduğunu söyleyince hükümdar onun Semerkant'tan ayrılmasını istemiş, bu sırada Semerkant'ta bulunan Ubeydullah Ahrâr da onu Taşkent'e götürüp evinde misafir etmiştir. Bir süre sonra Taşkent'te doksan yaşlarında vefat eden Nizâmeddin Hâmûş'un eski muteber kaynaklarda ölüm tarihi kaydedilmemiştir. Dârâ Şükûh ve ondan naklen geç döneme ait bazı kaynakların verdiği 7 Cemâziyelâhîr 860 (13 Mayıs 1456) tarihi halifesi Sa'deddin-i Kâşgarî'nin vefat tarihidir. Nizâmeddin, Uluğ Bey'in öldürüldüğü tarih olan 853'e (1449) yakın bir tarihte vefat etmiş olmalıdır.

Nizâmeddin Hâmûş'un çok hassas olduğu, yanındaki insanların halinden etkilendiği, hatta soğuk bir günde değirmen suyuna düşen müridinin üşmesiyle onun da üşümeye başladığı, müridi ısındıktan sonra kendisindeki üşüme durumunun da sona erdiği nakledilmektedir. İnsanlara "sen" diye tekil olarak hitap eden, çoğul hitabın kesrete işaret ettiğini ve tevhid ehlinin tekil ifade kullanmasının daha doğru olduğunu söyleyen Hâmûş'un mezar ziyaretinde bir Fâtîha, bir Âyetü'l-kürsî, on iki İhlâs ve iki salavattan oluşan bir terkibi okumayı alışkanlık haline getirdiği bilin-

Nizâmeddin Hâmûş'un Risâle der Beyân-i Tarîk-i Nakşibendîyye'si (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 443, vr. 153^a-154^a)

